

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ - ԳԻՏԱԿԱՆ - ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ՌԵԶԻՍԻՏԵ

ՆԱՏՈՐ

ԶԸ

1930

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ԹԻՒ 12

ՎԵՆԵՏԻԿ - Ս. ՂԱԶԱՐ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵԶՆԵՐԿԻ ՀԱՐՑԸ

ՆԱԼԵԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐԳԷՆ ՄԻՆՁԵՒ ԴՈՒՐԵԱՆ

«Սիրոն»ի Յուլիս-Օգոստոս-Սեպտեմբեր ամիսներին թիւերուն մէջ ընթերցողները անշուշտ հետաքրքրուեցան բանասիրական այն յօդուածով որ կը կրէր «ԵՋՆԵՐԿԻ ԴՈՒՐԵԱՆ» Ս. Ի. ղրտողութիւններն ու սրբազրութիւնները» խորագիրը՝ դրուած Բարզէն Ս. Ի. կողմէ որ յօդուածին հրատարակողն է։ Սրտառուչ յառաջարկով մը Բարզէն Ս. ողբացեալ Դուրեան Ս. Ի. յետին յուշերուն մէջ կ'արձանագրէ յատկապէս այն հետաքրքրութիւնը զոր ունեցած է հանգուցեալը ԵՋՆԵՐԿԻ մասին աշխատասիրած յօդուածաշարքովս «Բազմազէպ»ի 1928-1929 տարիներուն։

Թէեւ կիսաւարտ, սակայն արժէքէ զուրկ

ԲԱՏՄ. ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 1930

չէ յօդուածը. այդ մասին երախտապարհ ենք Բարզէն Ս. Ի.։

Եօդուածն իր ամբողջութեան մէջ «ԵՋՆԵՐԿԻ մէջ ցարդ մատնանշուած սխալներուն տեսակ մը համադրութիւնն» է, ինչպէս կ'ըսէ ինք Դուրեան և յետ շեշտելու և յանձնարարելու մեր յօդուածաշարքը՝ կ'աւելցնէ. «մեր տեսածներն ալ աւելցնելով ընագրական ինչ ինչ ուղղութիւն մասին»։

Համառօտիւ պիտի նկատեմ իմ յօդուածիս մասին ըրած ղրտողութիւնները, և ապա իր առաջարկած սրբազրութիւնները։ Բուն նպատակս պիտի ըլլայ քննել Ս. Ի. մէկ երկու կարծիքները որոնք ըստ իս ուղիղ չեն թուիր, և առ այս առիթ և

փաստ կ'ընծայէ ինձ Տիրացու Գէորգ Տէր Յովհաննէսեանի ձեռքով ուղղակի բնագիր ծառայող ձեռագրին վրայէն սրբազրուած Զմ. տպագիրը, որ իր կարգին աղբիւր ծառայած էր այն երկու նմանահանու թիւններուն, որոնց վրայէն կատարած էինք մեր համեմատութիւններն ու սրբազրու թիւնները:

Դուրեան Ս. կ'ըսէ թէ մեր յօդուածաշարքին բանասիրական կարեւորութիւնը նկատելն իր նպատակէն դուրս է, ուր քննարկած էինք համոզիչ փաստերով ապացուցանել՝ թէ ուրոյն ձեռագրիւնք են Աճառեանինը և այն՝ որ Զմ. տպ.ին բնագիր ծառայած է. սակայն կամաւոր մոռացութեամբ մը կարծես կ'անտեսէ բոլոր սրբագրութիւնները զորս ի յայտ բերած էինք երկայն և մանրակրկիտ համեմատութիւններով: Սրբազանը վերիվերանց ոճով կը նկատէ եղածը պատճառաբանելով թէ «Որովհետեւ ձեռքէ ձեռք անցած և սրբագրուած այդ ընդօրինակութիւնները (Աճ. Գէորգ-Ֆգրտ. եւն.) զիրար լրացնելու դերին մէջ մեծ առաւելութիւն մը չուէին, և բնագրական վերականգնութիւն համար հազիւ թէ մանր մունր նպաստներ կ'ընձեռեն ամբողջ գործին մէջ, չենք վարանելու ըսելու թէ զիրար կ'արժեն դժբախտաբար»:

Դուրեան Ս. ի պատճառաբանութիւնը բոլորովին անընդունելի է. այդ եզրակացութեան յանգած է որովհետեւ չէ կրցած քննել արժէքը ոչ Աճառեան Զ. ի և ոչ Տէր Յովհաննէսեանի գործին. այս մասը յետոյ աւելի պիտի պարզենք, ցուցնելու համար թէ՛ զիրար լրացնելու մեծ առաւելութիւն ունին. և անկէ առաջ ցուցնելու համար թէ՛ յեղեղակա վերականգնութիւն համար ոչ թէ մանր մոռնալ, այլ մեծ և արժեքաւոր նպաստներ կ'ընծայեն՝ բաւ է ներկայացնել հոս Զմ. օրինակին հազարաւոր սխալներէն, աղճատութիւններէն մաս մը և անոր հանդէպ դնել Գէորգ-Ֆգրտ. սրբագրութիւնները (որոնց համաձայն է Աճ. Զ. ը՝ ցանցաւ բացառութեամբ). անաւարտ նմոյշներ.

էջ 2մ. տպ. (1762)

2 մոյլքն
3 յինչութիւն
4 նիւզ
13 վարարբերին
16 զգործողաց
20 յարգելեաց
37 Հակել
41 ի զերեւ
42 առ ի չգիտնալոյ
56 փոշմանեալ
60 զանուցողին
97 հասկեց
» վարկեցն
119 առնէին
139 սեւերակ
145 յարեւ զրկեցին
153 ապաստմբեալ
154 օրհեւ
157 աշխ
» ձախոյ
162 ունեցան
172 ժամացոյցին
178 կատարին
» անմտութիւն
188 աստիկց

էջ Գէորգ-Ֆգրտ. (1826)

6 մթարքն
7 յինչ
8 նիւզ
18 վարդին
20 զգործելին
25 արդուց
43 ժառ
48 ի Թեթու
49 առ ի չգիտնալ
64 փաշման կրեալ
69 զանուցանելեան
109 հասակաց
» վերուցցին
134 զառնին
155 երեւակ
161 յարեւ արկանիցն
169 աղուացեալ
170 աւետարանել
174 աշուց (կողմ)
» զդաջ »
179 ունեցին
189 ապարանիցն
195 հարկանին
196 անհամարութիւն
207 աստից

188. Զմ. չունի. մինչ Գէորգ-Ֆգրտ. «Եւ անոր առեալ տրամարաց, տակաւ ի պաշտօն առնոյին և կողք».. (206)

200. Զմ. չունի, մինչ Գէորգ-Ֆգրտ. «Եւ վկայեցեն նոցա Հիւրակի արձանքն՝ յորս գրեալ է, ասեն, թէ յայսմ վայրէ ոք անդր մի՛ ժտեցի երթալ» (219)

192 ասական
193 անզգայական
195 զանական
196 փակել
200 մոլորեցան
204 նոր
205 իղև
» աշակերաց
210 զմտա եպիսե
212 Հիդեալ
216 արեւ
220 իցե
240 եղ
250 ընդէր չեցեր
260 զմզոզե
263 ըստ կարգի
211 սուգական
» խաղաղական
218 զընդունն
216 ունել
218-9 սպասարեցան
224 նոր
225 իղև
» առեալ
229 յընկաց բերին
231 ելեալ
235 խարաման
231 իցե
235 հայ
274 իցե
285 զմզոզել
287 յանգործ

255. Զմ. տպ.ը չունի. մինչ Գէորգ-
Բագրտ. «և դարձեալ չբարձրանալովն և
չցանկանալովն, զոր ուսուցին»:

260. Զմ. չունի, մինչ միւսները. «Յոր
սակս և հարքն մեր սուրբ եկեղեցւոյսը
սահմանեցին կանոնս. եթէ ոչ հաւատա-
ցեալ միս ոչ ուտիցէ, և բանջար ընդ
մայնի եփեալ և ի բանջարոյն ոչ կամիցի
ճաշակել, նշովեալ լիցի, ընդէր. նախ
զի զԱստուծոյ տունալ զկերակուան ոչ
իշխիցէ խոտան համարել, և ապա զի
տարապարտ հպարտութեամբն ոչ քնա-
սիցի, որպէս թէ այնու առաւել ինչ իցէ
քան զայլ մարդիկ»:

Մենք բազմաթիւ սրբազրութիւններէն
զխաւորները միայն նկատեցինք, և անոնց
հետ մեր նշանակած և ոչ նշանակած խօս-
քերն ալ զորս փախցուցեր է Զմ. Այս
ամէնը կարծեմ թէ քառական կրեան նպա-
ստեղ քննարկի վերականգնումիւ:

Ուշադրութեան արժանի կէտ մը կայ
զոր Բագրէն Ս. հաւատարմօրէն շեշտած
է՝ թէ Դուրեան Ս. «հերքեց Նալեանի վե-
րագրուած թերութիւնները», և ստուգիւ
Դուրեան այդ մտքին վրայ է, ինչպէս
կ'ըսէ. «Հ. փէչիկեանի յաճախակի ըրած
ակնարկութիւններէն յայտնի կ'երևի՝ որ
Նալեանի հրատարակութիւնը՝ կամայա-
կան սրբազրութիւններ կրած ըլլայ: Մենք
այդ կարծիքէն չենք. . . Եւ յետոյ, ո՞վ
տեսեր ու բաղդատեր է իզմիրեան բուն
Ձեռագիրը՝ իր Տպագրին հետ, Նալեանի
սրբազրութիւնները դուրս բերելու համար»
(215), Գիւլ վերլ (215) նոյն կարծիքն և
համոզումն է որ կը պնդէ. «195—229
էջերուն վրայ Բագրատունիի հրատարա-
կութեան չհամապատասխանող բառի կամ
ոճի փոփոխումներն Նալեանի գործ կը
համարի Հ. փէչիկեան, բայց մենք համա-
կարծիք չենք ամբաստանելու Նալեանը.
ո՞վ գիտէ որ հայ ունիթորի մը ձեռքէն
ելած էր Աբրահամ Առաջնորդի ներկա-
յացուցած Ձեռագիրը»:

Նախ ներուի մեզ ըսել թէ բացարձա-
կապէս անհիմն է այն կարծիքը որուն
ենթադրութիւնն ըրած է Դուրեան Ս.:

Վասն զի Գէորգ Տէր Յովհաննէսեան,
որ տեսած ու ըզրափած է Զմիւռեան
տպագիրն և անոր բնագիր ձեռագիրը,
մէջբերելով Թովմաս Վարդապետի յիշա-
տակարանը իր վկայէ. «Զիթ (=1270)
Յոր ապա և մեն հայեցեալ ուղղագրեցաք
զտպեալս զայս. և ձեռագիր օրինակն այն
էր, յորմէ զտպեալն հանեալ էին ի թուա-
կանութեան հայոց ՌՄԺԱ (=1762), յիշմիր
քաղաքին»։ ուրեմն բոլոր սխալները որոնք
Գէորգ սրբազրած է՝ տպագրողին կողմէն
գործուած են և հետեւաբար ինքնին կը
ջրուի Դուրեան Ս. ի ենթադրութիւնը. «Ո՞վ
գիտէ որ հայ ունիթորի մը ձեռքէն ելած
էր Աբրահամ Առաջնորդի ներկայացուցած
Ձեռագիրը». և մենք կը ստիպուինք պա-
տասխանել՝ թէ ունիթորի դերը կատա-
րած է նոյն ինքն Նալեան Պատրիարք որ
զբաղած է տպագրութեան սրբազրութեան
գործին:

Նոյն հետեւանքին կը յանգինք դար-
ձեալ երբ նկատենք Աճառեանի նորագիւտ
Ձեռագիրը ի միմիայն մէջ, Բագրավիպի
ընթերցողները մեր յօդուածաշարքին հա-
մատարկութիւններէն տեսան որ Աճառեան
Ձեռագիրը՝ Գէորգեան օրինակէն նուազ
ընտիր ըլլալով հանդերձ՝ բոլորովին զերծ
էր Զմ. տպագրին ունիթորական աղճա-
տումներէն. ուրեմն անգամ մ'ալ կրնանք
պատասխանել Դուրեան Ս. թէ Զմ. տը-
պագրի ունիթորական սխալներու աղբիւրը
ոչ թէ բնագիր ծառայող Ձեռագիրն է,
այլ նոյն ինքն տպագրողը՝ Նալեան. բայց
այս ըսելով չենք կրնար չարամտութիւն
ենթադրել. այդ թուականին (1762) ու-
նիթորներու լեզուական աւերածն ու որո-
մնացանութիւնը դեռ չէր խափանուած
Չամչեան—Աւետիքեան գլուս և բնիկ հա-
յեցի բերականութեանց արշալոյսով:

Ընթերցողներու զաղափար մը տալու
համար թէ ինչ աստիճանի էր Նալեանի
զբառարադրութիւնը և որքան թափան-
ցած էր իր մէջ ունիթորական լեզուի
ազդեցութիւնը՝ համառօտ ծաղկաքաղ մը
կը ներկայացնենք, ուր պիտի երևի թէ
ստուգիւ Նալեան ինքն է որ այդ աղճառ

և աւերակ վիճակին հասուցած է Եղնիկը, որով և ոչ մէկ չըմեղանքի տեղ կը թողու իր մասին. կը ցաւիմ որ այս կէտը վրիպած է Դուրեան Ս.ի ուշադրութենէն:

Հոս՝ Նալեանի գրչէն ելած իրեն հարազատ գրութիւն՝ նկատենք «Առաջարանութիւնը» հինգ ու կէս էջ, ինչպէս վերջը՝ «Յիշատակարան»ը չորս ու կէս էջ. ահա ինք Յակոբ Նալեան Պատրիարք կ'ըսէ. «Հրաման ետու տպագրեցման (!) Յակոբ եւք (!) պաշտօնեայ հոգեոց ազգիս փըրկութեան, Պատրիարքս Կոստանդնուպոլսոյ կայսերանիստ մարազդարիս յամի Տեան 1762 և յուլիսի 10»։ ուր տպագրեցմանին ըով կրնանք զետեղել՝ փոքեր (!) և մեծի գրքոյս (էջ 1), Գմի քանի նիւթ (2), գրադատութեան (2), ըստ ութի (2), անվու վեր (2), սակաւարատ և քաղցրաբան երաւոր գրքոյի շնորհաց ազգիս արամագուն (2), անդողոյ ի հաստուն (2), լինիլ (!) (2), ի վերա (3), զայտնեցեալն (3), ոսնեցեալսն (!) (4), ո՞վ որ ի նորնկ կրեցնիլոց և կամ ի վաղեմեկայ (!) (4), այսպիսի գրքեւք (5), ոչ եւս կոյնանի (!) ի ձեռն (5), կրեցեալք (5), ներփակման (5), գրքոյս (5) են. են. ինչպէս «Յանկ զխաւոր բանիք»էն՝ Աշխարհս նմանի լծեալ կստի (!), յիցէր, բարց (առանց), Մասոյ (հազար), մարդիկը, են. են. թողունք յիշատակարանը ուր նոյնպէս պակաս չեն լինիլ, երազներս, երողաց, աղախեցեալ, դիարաձանալնի են. են. Դուրեանն Ս. Նալեանն զատ որո՞ն շաւակը պիտի տար այս ունի. թորակերտ հրէշները՝ եթէ նկատենք ըլլաւ այդ յառաջարանն ու վերջարանը:

Պիտի եզրակացնենք բնականաբար թէ այսպիսի լեզուով զրոյ մը երբ ձեռք կը զարնէ սրբագրել և տպագրել տալ զիրք մը, առանց անդադադառնալու կ'աղճատէ և կ'աւերէ, ինչպէս որ ալ իրապէս ըրած է՝ Ոսկեդարու Եղնիկը այդ ունիթորական ձեւին վերածելով:

Մեծապէս շնորհակալ և երախտապարտ պէտք է ըլլանք Գեորգ Տէր Յովհաննէսեանի որ թանկագին ծառայութիւն մը մատուցած է ազգիս, սրբագրելով այդ խա-

թարուած գործը իր հարազատ բնագիր ծառայած ձեռագրին վրայէն՝ որ այսօր անյայտ է դժբախտաբար: Եւ այս բանս սիրական անգին գործն է որ, թողունք արժանի գնահատութեան հարցը, ոչ միայն աննկատ այլ և խոժոռ աչքով նկատուած է, որպէս յերիւրանք կամ քմահաճոյ փոփոխութիւն:

Մեր բանասէրները լաւագոյն բախտի և զովեստի արժանաւոր Գեորգ Տէր Յովհաննէսեանի հետ զրպարտած են իրր անհաւատարմով՝ Բագրատունին ալ, քանի որ վերջապէս ինք որդեգրեց և լոյս աշխարհ բերաւ Գեորգի սրբագործած Եղնիկը (որքան կը ներէր ձեռագրիւր), և Բագրատունին, խղճամիտ և գիտակ իր գործին, յայտարարած էր Գեորգեանէն յօրինած նմանահանութեանց ճակտին «Սրբագրեցաւ ի վերայ սրբագրելոյն ի Գեորգեալ, ի ձեռս» գրէ գրելոյ ի թուին Հայոց ԶԻԹ—(1270)» որուն համեմատ արդար խղճով կընար հրատարակել 1826 ի տպին «Զեկուցումն»ին մէջ թէ. «Սրիւնակ տպագրիս ձեռագրեալ է ի թուին Հայոց ԶԻԹ»:

Բայց Դուրեան Ս. Նալեանն արդարացրնելու ճիշդն մէջ, հակառակ անոր աղճատ լեզուին զոր տեսանք այլանդակ նմոշներով, կը կասկածի Բագրատունիի և անոր մասին մեր ըսածներուն շեւք: Յետ տեսնելու Աճառեան—Տէր Մկրտչեան հրատարակութիւնը որ այնքան լոյս կը սփռէ Եղնիկի բնագրին վերակառուցումին, յետ մեր բաղդատական մանրամասն և փաստացի աշխատութեան, և Գեորգի ու Բագրատունիի կատարած թանկագին գործին, չեմ գիտեր ինչպէս իրեն ներքի համարած է Դուրեան Ս. ըսելու. «Ո՞վ տեսեր ու բաղդատեր է իզմիրեան բուն Զեռագիրը» իր տպագրին հետ, Նալեանի սրբագրութիւնները մի առ մի դուրս բերելու համար»:

Մեր ըսածներէն կարծեմ կը ջրուի Դուրեան Ս.ի միւս յայտարարութիւնն ալ՝ թէ «Բագրատունիի հրատ. չհամապատասխանող բառերու կամ ոճի փոփոխումները Նալեանի գործ կը համարի Հ.

փէշիկեան, Բայց, ինչպէս կանխաւ ըսինք, մենք համակարծիք չենք ամբաստանելու Նախնանք. ո՞վ գիտէ որ հայ ունիթորի մը ձեռքէն ելած էր Աբրահամ Առաջնորդի ներկայացուցած Ձեռագիրը»:

Կրնայինք աւելցնել թէ Աբրահամ Առաջնորդի ներկայացուցած Ձեռագիրը առ Նախնանք ունիթորի մը գործը չէր այնուհետ յայտ է որ Աճառեանի և Տիրացու Գէորգ Տէր Յովհաննէսեանի հրատարակած յիշատակարաններու մէջ յիշուած թովմաս վարդապետը ինչպէս և Ներսէսը ունիթոր չեն: Կը մնայ որ մենք Ս.ին դարձնենք վերի հարցումը. Ո՞վ իրաւունք ունի առանց ապացոյցի կասկածի ենթարկել կամ խարդախող ներկայացնել Գէորգը կամ Բագրատունին...:

Դիտաւորութիւն չունիմ, և անիրաւուն թիւն իսկ պիտի ըլլար արտա մը դնել հմուտ, բանասէր և բանաստեղծ Գորեան Ս.ի. սակայն կը ստիպուիմ ըսել թէ լաւագոյն եղած պիտի չըլլար որ այս հարցով քիչ մ'աւելի զբաղած ըլլար, փոխանակ ձրի չըմեղանքնր բարդելու Նախնանք համար, և կամ մատի փաթթոց ընելու Եզնիկի վերջին տպագրութեան դէմ պարզապէս մէկ երկու սխալ ուշադրութենէ վրիպած. կը զարմանամ թէ ինչպէս տկարութիւն համարած է իմ դիրքս և մեղադրած անոր համար որ չեմ սրբազրած վերջին հրատարակութիւնը. մինչես իմ աշխատութեանս ծրագիրն և նպատակը յայտնապէս պարզած էի սկիզբէն և կնքած էի ուսումնասիրութեան շարքը, փորձած ըլլալով ցուցնել թէ «Ա. — ... Գէորգ Տէր Յովհաննէսեանի Ձեռագիրը... բոլորովին տարբեր է Աճառեանի նորագիտ ձեռագրէն... Բ. — ... Թէ Բագրատունի հատարմութեամբ և խղճմտութեամբ կատարած է վննիդեան 1826ի տպւոր. Գ. — ... Զմ. տպ.ի աղճատ, սխալագիր . . . Թերի. . . վիճակը՝ հակառակ Աճառեանի, Մարիէսի, Վարդանեանի եւն. Դ. — Դիւրութիւն ընծայել բանասէրներուն Եզնիկի նորագոյն ուսումնասիրութեանց: Ե. — Հոսկ ստաղծը պատրաստել Եզնիկի լատագոյն և ուղղագոյն տպագրութեան մը»:

ստել Եզնիկի լատագոյն և ուղղագոյն տպագրութեան մը»:

Ինչպէս յայտնի կը տեսնուի վերջին յայտարարութենէս, լաւագոյն տպագրութեան մը պատրաստութիւնը կը տեսնուի ապագային համար, քանի որ 1928-9ի կատարած աշխատութիւնս այլեւս չէր կրնար ետ դառնալ և բարուրդել 1926ին արդէն տպագրուած օրինակը:

Այն հաւանական կամ բանաւոր կարծուած սրբագրութիւնները բնագրին մէջ անցընելը յանդուգն գործ է, և հոս համաձայն չեմ Ս.ին որ կ'ուզէր փութալ յապտարակի բնագիրներ վերադնորոշել, մինչդեռ «որ անոր բխէ գրան». և ստուգել այդ ուսումնասիրութենէն երկու տարի վերջ է որ ձեռքս կ'անցնի բարեպատեհ առիթով Զմ. տպ.ի այն օրինակը որուն վրայ Գէորգ Տէր Յովհաննէսեան անձամբ կատարած է սրբագրութեան պատմական ու թանկարժէք գործը. և մինչ առաջ ձեռքս եղած Զմ. տպ.ի երկու օրինակներն ալ՝ հաւատարիմ նմանահանութիւններ՝ ունէին «Արարդեցալ ի վերայ սրբագրելոյն ի Գէորգեայ», հոս այժմ կը կարգած նոյն ինքն Գէորգի նորագրի, թէ Ձեռագիրը գորի ինք իր կողմին իր ձեռքն ունէր՝ Զիթ թուականին էր գրուած «ի թովմա վ.է, ի վայելումն ամենագով վ.ին Ներսէսի. Յոր ապա և մեք հայեցնայ ուղղագրեցաք զտպեալս զայս. եի ԶԵՆԱԳՐՈՐԻ ՕՐԻՆԱԿՆ ԱՅՆ ԷՐ, ՅՈՐՄԷ ԶՏՊԵԱԼՆ ՀԱՅՆԱԼ ԷՐ Ի ԹՈՒԱՎԱՆՈՒԹԵԱՆՆ ՀԱՅՈԾ ԽՄԾԱ (1762). ՅԻՋՄԻՐ ՔԱՂԱԿՐԵՆ»: Եւ այս Գէորգի սրբագրուած օրինակը այլեւս այնքան հեղինակութիւն է մեզի համար որքան Աճառեանի նորագիտ Ձեռագիրը:

Ձեռագրի արժէք ունեցող այս օրինակին յայտնութիւնը մեծ առաւելութիւն մ'ալ ունի և պարագայ մը՝ որ կ'արդարացնէ մեր դանդաղութիւնն և զգուշաւորութիւնը. և արդարեւ Զմ. տպ.ի նախորդ երկու սրբագրուած օրինակներուն մէջ ալ՝ որոնց վրայէն կատարած էինք մեր համատեղութիւններն ու դիտողութիւնները՝ ինչպէս էր վերջին թերթը՝ շարունակու-

թիւն սխալացոյցի. և ահա Գէորգի հա-
րազատ օրինակին մէջ կը տեսնենք այդ
կէս էջնոց սխալացոյցը որ արժեքաւոր
է մէկէ աւելի տեսակէտներով:

Եւ ահա ստկից նոր լոյս մը:

Մեր ուսումնասիրութեանց կարգին նը-
կատած էինք (Մարտ, 1929, էջ 70) Եզ-
նիկի մէկ խօսքը՝ «Ձէ պատձառ զքաղցր
պտուղն զՈւրմիդդ ի նմանէ զնիւ»։ Ձմ.
տպ.ի և Գէորգ-Յազարտունիի քով եղած
պատձասոխի դիմաց մատնանշած էինք Ա-
նտեան Ձ.ի սրբազրութիւնը՝ պատշաճ,
որ բնական էր և խօսքին ընթացիկ իմաստ
կու տարք. ուսումնասիրութեանց մէջ կը
տեսնեմ Գալէմքեարի անսրբազարծութիւնն
ալ և առաջարկը պատշաճի փոխելու. Դու-
րեան Ս. ալ իր կարգին կը յարասէ. «Պատ-
ձառ բառը պատշաճ կարողալ աւելի բա-
նաւոր է, ինչպէս ուրիշներ դիտած են
արդէն», ուր ուրիշներ աւելի Ան. Ձ.ի
հեղինակութիւնը պէտք էր շեշտել, ինչպէս
կը տեսնուէր մեր համեմատութեանց սիւ-
նակներուն մէջ:

Եւ նոր լոյսը... վերն յիշուած սխա-
լացոյցն է. ուր Նալեան (զէթ հոս արւ-
ժանի զոգութեան) զրած է պատձառ՝
(սխալ), (ուղղելի)՝ պատշաճ:

Եւ մենք, Ան. Ձ.ի հեղինակութեան վրայ
սա ալ աւելցնելով, չենք ըսիր Գալէմ-
քեարի և Դուրեանի հետ՝ թէ բանաւոր է
միայն, այլ թէ այս է ուղիղ ձեւը զոր պէտք
է ընդունինք. բայց ուշ զնենք որ իրա-
կան, ձեռագրական փաստերով ծնաւ ուղ-
ղութիւնն և ճշմարտութիւնը և ոչ թէ ա-
սոր կամ անոր կարծիքովը. Գալէմքեարի
և Դուրեանի հետ հարիւր բանասէր ալ
տեսնէին, բանաւոր վճռէին պատշաճը, միշտ
պիտի մնար կարծիք, և իրաւունք պիտի
չունենայինք սխալ համարելու պատձառը՝
և անոր տեղը պատշաճը զետեղելու վճռա-
կանօրէն. ապա թէ ոչ ամէն յարմար ու
բանաւոր թուած բառերուն ալ պիտի կա-
րենայինք դպչիլ առանց բնագրի կամ
համազօր հեղինակութեան, և այն ատեն
մի պիտի երաշխաւորէր հեղինակութեանց

անաղարտութիւնը կամ վաւերականու-
թեան հիմնական շարքը:

Առանց բանալիի դուռը խորտակելով
ներս մտնել պիտի ըլլար տան մը մէջ, զոր
պիտի ուզէինք պահպանուած և կարգա-
ւոր տեսնել:

Դիտել կու տանք բանասէրներուն որ
Գէորգ-Յազարտունի այս սրբազրութիւնը
չունին. ինչ որ շատ զարմանալի է, վասն
զի միակ պարագան է որ Գէորգեանը
Անտեանի Ձ.ին քով ստորին կը մնայ:

Նալեանի սխալացոյցը կը վաւերացնէ
վճռականօրէն ուրիշ սրբազրութիւն մ'ալ
զոր կատարած էինք: Ահա թէ ինչ է ան:

Ձմ. տպ.ը (էջ 119) ունի. «ի միում
արգանդի ասեկին»։ մինչ Գէորգ-Յազար-
տունեան սրբազրութիւնը ասեկինը փոխած
է՝ գասեկին. և ահա Ձմ. սխալացոյցին մէջ
կը տեսնենք ասեկին՝ (սխալ), ուղղելի՝ գա-
սեկին. ինչպէս իմաստն ալ կը պահանջէ.
զի ասեկին = կ'ընէին՝ բան մը չի նշա-
նակեր հոն. մինչդեռ գասեկին = կը պառ-
կէին՝ խօսքն իմաստալի կ'ընէ, Դուրեան
Ս. այս կարեւոր սրբազրութեան մասին
ամենեւին խօսք չէ ըրած:

Գարձեալ Ձմ. տպ.ի (138) «զի գեղե-
ցիկ ստեղծուածն... ջնջնացի»՝ ուղղած է՝
«զի մի... յնջնացի», իմաստն ալ կը պա-
հանջէ: Եւ այսպէս ուրիշ մէկ քանի ոչ
անտարբեր սրբազրութիւններ, ինչպէս ըզ-
հաշտն՝ ուղղ. յաշտն, լինին՝ լին, ի յագեղն՝
ի յագելն. արեւն՝ արեգական, յարգանդէ՝
յարգանդի, յանդիմանին՝ յանդիմանին,
վիրիպիլ՝ վրիպել, զնսուայ՝ զնսաւայ,
յառլութէ՝ յառաւելութիւն է. բանական՝
բնական, կոչեցաք՝ կոչեցեալ:

Զ. ԵՂԻԱ ՓԵՃԻՅԵԱՆ

1. Թեքթիս համուած էջերը լին ներքի մէկ ան-
գամով ամբողջապէս հրատարակել յօդուածս: Յաջորդով
պիտի նկատեմ Դուրեան Ս.ի սրբազրութիւններ ինչ-
պէս և ծանօթութիւն մը առլ համառօտ քննութեամբ
Mariès-ի 192 էրոց Etudes sur quelques noms
et verbes d'existence chez Eznik, և Note sur
l'emploi de ն avec ԱՍՏԻՆԱԾԻ. Երկու զրոյսուն
համար ալ, որոնք ազնուօրէն ինձ նուիրած էր յարգելի
հեղինակը, խորին շնորհակալութիւնս կը յայտնեմ: